

Mijn vader, de familie en ik

Judith Koelemeijer

*Mijn vader,
de familie en ik*

Judith Koelemeijer: Mijn vader, de familie en ik

Naarden: B for Books B.V.

ISBN: 9789085161486

Druk: Giethoorn ten Brink, Meppel

Redactie: Margot Engelen

Auteursfoto: Bob Bronshoff

Copyright © 2009 Judith Koelemeijer /

Uitgeverij B for Books B.V.

Rubberstraat 7d, 1411 AL Naarden

www.b4books.nl

www.schrijversportaal.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/ of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De Literaire Juweeltjes Reeks

‘Ontlezing’ – het onheilspellende o-woord waar heel boekenminnend Nederland overstuur van raakt. Om mensen en vooral jonge mensen op een prettige manier duidelijk te maken dat het lezen van literatuur heel aangenaam kan zijn en tegelijkertijd onze kijk op de wereld een beetje kan veranderen is een nieuwe reeks opgezet, de Literaire Juweeltjes Reeks.

Elke maand verschijnt een nieuw Literair Juweeltje, een goed toegankelijke tekst van een bekende schrijver in een mooi vormgegeven boekje dat slechts 1,50 euro kost. Achterin elk deeltje staan telkens kortingsbonnen waarmee voor minder geld meer werk van de schrijvers kan worden gekocht in de boekhandel.

Zo proberen we van niet-lezers lezers te maken, en van weinig-lezers hopelijk graag-lezers. Dat kan lukken dankzij de welwillende medewerking van de schrijvers, hun uitgevers, fotografen, de drukker, vormgever, en Bruna bv.

Zelden was mooi lezen zo goedkoop. Laat je niet ontlezen. Of, zoals men 50 jaar geleden adverteerde: ‘Wacht niet tot gij een been gebroken hebt, om een reden tot lezen te hebben.’

Uitgeverij B for Books, Naarden

Kortingsbon t.w.v. € 2,50

Koop nu nóg een boek van Judith Koelemeijer
met deze kortingsbon!!

Judith Koelemeijer

Het zwijgen van Maria Zachea

Uitgeverij Atlas

Van € 12,50 voor € 10,00

Geldig van 1 juni 2009 tot 1 augustus 2009

ISBN: 9789045011929
Actienummer: 901-61582

Deze kortingsbon kan worden ingewisseld bij
elke boekhandel in Nederland.

bruna

Ter inleiding

In het najaar van 2001 verscheen mijn debuut *Het zwijgen van Maria Zachea*. In deze waargebeurde geschiedenis vertellen mijn vader en zijn elf broers en zussen elk hun eigen verhaal over de grote, katholieke familie waarin ze opgroeiden in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw.

Het boek werd na verschijnen onverwacht een groot succes. Er werden meer dan 250 duizend exemplaren van verkocht en het werd bekroond met de NS Publieksprijs, het Gouden Ezelsoor voor het best verkochte literaire debuut en de Zaanse Cultuurprijs. Veel Nederlanders bleken zich te herkennen in het verhaal van mijn familie. ‘Het is alsof u mijn geschiedenis heeft geschreven’, hoorde ik vaak.

In *Het zwijgen van Maria Zachea* heb ik mijn eigen persoon uit het verhaal gelaten. Het ging in het boek immers niet om mij. Toch koester ik zelf natuurlijk ook talrijke herinneringen aan mijn familie. Ik heb daar zelden over gesproken of geschreven. De uit-

gave van dit boek in de reeks ‘Literaire Juweeltjes’ vormde daarom een mooie aanleiding om voor één keer in mijn eigen geheugen te graven. Zo keerde ik terug naar de verhalen die mijn vader me als kind vertelde – en die in feite de oerbron vormen van *Het zwijgen van Maria Zachea*.

Judith Koelemeijer

Mijn vader, de familie en ik

Andere vaders lazen misschien voor uit kinderboeken. De mijne vertelde liever verhalen over zijn eigen jeugd. 's Avonds voor het slapengaan kwam hij op de rand van mijn bed zitten. Een grote man met rossig, lang golvend haar, stevige werkhanden en prut onder zijn nagels. Hij droeg vaak een trui van ruwe schapenwol die mijn moeder zelf had gesponnen en gebreid. Ik herinner me nog goed hoe die trui rook; een vertrouwde geur van schaap, zweet en zware Caballero's.

Voor hij zijn verhaal begon, slaakte mijn vader altijd een diepe zucht, alsof hij daarmee de herinneringen uit de diepten van zijn geheugen naar de oppervlakte stuwde. Het was dan even stil in mijn meisjeskamer; een pijpenla met rieten matten op de vloer en roze geschilderde wanden die waren behangen met paardenposters. Van buiten drong de muziek door van de drumfanfare uit Wormer die in die tijd – het waren de jaren zeventig van de vorige eeuw –

's avonds oefende op het voetbalveld achter ons huis. Steeds wanneer ik dat tromgeroffel hoorde, dacht ik eraan hoe graag ik majorette had willen zijn; zo'n meisje met een kort, rood rokje en echte panty's en een stokje dat precies deed wat zij wilde. Maar dat hadden mijn ouders niet goed gevonden. Ze noemden het majorettenkorps 'burgerlijk'. Hoewel ik niet zeker wist wat zij daarmee bedoelden, begreep ik wel dat majorette worden meer iets was voor andere meisjes uit het dorp. Ik kende die meisjes wel. Zij behoorden ook tot de gelukkigen die een lange, gebloemde rok en lakschoenen hadden gekregen voor hun Eerste Heilige Communie, terwijl ikzelf de lange weg naar het altaar in een spijkerjurk en op Pedro-sandalen had moeten afleggen.

'Ken je die nog van de koe die mijn sok op at?' verbrak mijn vader vervolgens z'n stilzwijgen.

Zijn verhalen gingen altijd over het grote, katholieke gezin waarin hij opgroeide. De meeste had ik al tien keer gehoord. En toch wilde ik dat hij ze steeds opnieuw vertelde, al was het maar omdat ik telkens weer zag dat mijn vader er zelf zo vrolijk van werd. Hij werkte hard op het hoveniersbedrijf dat hij met zijn broers deelde. Na het eten deed hij vaak liefst een dutje op de bank. Soms had hij hoofdpijn

en vroeg hij of ik zacht aan zijn haar wilde trekken. Maar als mijn vader over zijn jeugd vertelde, werd hij weer helemaal het jongetje Piet dat hij ooit moest zijn geweest.

‘Ken je die nog van de koe die mijn sok op at?’

‘Nee’, loog ik.

Op een dag in de zomer was Piet met zijn broers en neven aan het spelen op het weiland achter hun huis. Het was al weken prachtig weer. Een van de ondiepe slootjes was opgedroogd tot een modderpoel. ‘Kom op, we gaan een prutballengevecht houden!’ riep een van de jongens. Ze kleedden zich allemaal uit tot op hun onderbroek. De plakkerige modder liet zich gemakkelijk tot ballen modelleren. Daar ging de eerste prutbal al door de lucht. ‘Hier, pak aan!’ Al gauw zagen ze allemaal zwart van de modder. Ze renden, lachten, schreeuwden. Totdat de zon hun schaduwen langer maakte en een van hen zei dat het etenstijd was.

De jongens wasten zich schoon in de Ringvaart achter het weiland en zochten hun kleren op. Piet had zijn korte broek en blouse netjes op een stapeltje in het gras gelegd. Maar waar waren zijn sokken? De nieuwe sokken die hij pas voor zijn verjaardag had gekregen? Hij zocht overal. ‘Wie heeft mijn sokken

verstopt?!’ beschuldigde hij zijn broers. Toen zag hij het. Een natte kluwen wol in het gras. Kennelijk was een koe er met zijn sokken vandoor gegaan. Die koe had er flink op staan herkauwen en ze toen weer uitgespuugd. Zijn sokken zaten vol gaten.

Piet wist niet wat hij moest doen. Als hij zou thuiskomen met kapotte sokken zou hij enorm op zijn kop krijgen. Sokken waren duur. Zijn moeder kon zelden nieuwe kopen. De meeste paren die ze hadden waren gebreid van oude wol. Hij had vaak genoeg gezien hoe zijn moeder ’s avonds urenlang versleten truien zat uit te halen. De lange draden rolde ze razendsnel op tot bolletjes. ‘Zo, tante Lies en tante Gré kunnen weer vooruit’, zei ze dan tevreden. Tante Lies en tante Gré waren twee ongetrouwde zusters van zijn moeder die altijd vlijtig sokken breiden voor de hele familie. Elk paar werd eindeloos opnieuw gestopt en ging zeker drie broertjes lang mee.

Voorzichtig waste hij zijn kapotte sokken uit in de sloot. Hij vouwde ze zo in elkaar dat je niet zag hoe gehavend ze waren. Eenmaal thuis durfde hij niet naar binnen te gaan. Wat als zijn moeder naar de blote voeten in zijn sandalen keek en vroeg waar zijn nieuwe sokken waren? Hij bleef staan dralen op het pleintje achter het huis. Net zo lang totdat hij zijn

moeder in de schuur zag verdwijnen. Toen glipte hij naar binnen en rende hij naar boven. In de kast op de overloop zat een grote lade waarin alle sokken van de jongens lagen. Hij legde zijn kapotte paar helemaal achterin en trok nieuwe aan.

‘Ik heb er nooit meer iets van gehoord’, vertelde mijn vader. ‘Hoewel ik nog wekenlang bang ben geweest dat het uit zou komen.’

Ik knikte. Aan zijn gezicht kon ik nog zien hoe ernstig de toestand destijds voor hem was geweest. En hoe groot de opluchting dat niemand het ooit had geweten – van de koe die zijn sok op at.

*

Het gebeurde zelden dat ik meteen ging slapen. Wanneer mijn vader het licht in mijn slaapkamer had uitgedaan, gleed ik mijn bed uit en pakte ik het misboekje dat ik van mijn opa had gekregen. Het was een beschrijving voor kinderen van de katholieke liturgie, vol foto’s uit de jaren vijftig van priesters met zware brilmonturen en merkwaardig kort, opgeschoren haar.

‘Lees dit maar goed’, had mijn opa gezegd toen hij mij het boekje gaf. Misschien wilde hij bij zijn klein-

kinderen de ziertjes terugwinnen die de kerk in de jaren zestig was verloren toen zijn jongste zonen en dochters zich afkeerden van het geloof. En aan mij had hij een goeie, dat had hij vast gezien. Terwijl mijn ouders op zondagochtend uitsliepen omdat zij tot diep in de nacht met mijn ooms naar The Doors hadden geluisterd, reed ik op mijn blauwe fietsje naar de Maria Magdalenakerk om in het kinderkoor te zingen.

Met het misboekje van opa in de hand knielde ik neer voor een van de paardenposters in mijn kamer. Hardop las ik een gebed voor. *Onze vader die in de hemelen zijt...* Ik vouwde stevig mijn handen en voelde het bloed kloppen tussen mijn vingers. Dat was het teken, wist ik. Het teken dat ik verbinding had met God daarboven. *Geef ons beden ons dagelijks brood...* Ik dacht eerst aan de arme kinderen in Afrika, voor wie wij thuis een kartonnen spaarpotje van Gast Aan Tafel hadden waarin mijn zusje en ik elke dag een kwartje mochten stoppen. Daarna bad ik voor politieke gevangenen die in verre landen in de cel zaten. Mijn ooms Guus en Gerard, die bij ons in de buurt woonden, hadden een poster van Amnesty International in het raam hangen waarop je een vogeltje in een kooi zag en een man die op een celmuur de da-

gen afstreepte. Steeds als ik langs hun huis liep, werd mijn blik naar die gekooide man getrokken. Guus en Gerard waren erg druk met het onrecht in de wereld. Ze haalden via Amnesty ook politieke vluchtelingen in huis. Verlegen mannen uit Rusland, Chili of Polen die graag over mijn blonde haren aaiden en dan iets zeiden wat ik niet verstond. Een van de Russen had me een kruisbeeldje gegeven dat ik al evenzeer koesterde als het witte misboekje van opa.

‘Lieve God, wilt u alle politieke gevangenen vrijlaten?’ bad ik.

Tenslotte deed ik een schietgebedje voor mezelf. Na al mijn goede gedachten voor de mensen mocht dat best van God. Ik sloot mijn ogen en prevelde: ‘Wilt U er ook alstublieft voor zorgen dat ik een pony krijg?’

*

Ik groeide op aan de Dorpsstraat in Wormer, op de plek waar ook mijn vader en zijn twaalf broers en zussen hadden gewoond. Het was er niet meer zo idyllisch als in zijn tijd. De oude stolpboerderij van ome Jo, waar Piet vroeger verstoppertje speelde, had plaatsgemaakt voor een modern woonhuis met aan-

sluitend een winkel en een tuincentrum. De boomgaard met z'n prachtig bloeiende appel- en perenbomen, waarin hij als eenzame voetballer triomfen had gevierd, was omgehakt. En op het weiland waar Piet en zijn broers 's ochtends in alle vroegte de koeien molken, rillend in hun korte broeken, stonden nu schuttingen, tegels en plastic vijvers voor de verkoop uitgesteld.

De verhalen van mijn vader riepen in alles een wereld op die niet meer bestond. Toch was de sfeer me wonderlijk vertrouwd. Ik werd omringd door familie; overal stuitte ik op sporen van hun geschiedenis.

Met mijn vriendinnetjes speelde ik vaak op de zolder van het vroegere ouderlijk huis van mijn vader, waarin zijn langharige broers Guus en Gerard en hun vluchtelingkameraden woonden. We vonden er oude spiraalbedden met kuilen in het midden, bloemetjesjurken die mijn oma had gedragen, kasboeken van mijn opa, vele vergeelde Arendsoogboeken en bergen weckflessen.

'Wat moesten jullie met al die glazen potten?' vroeg ik aan mijn vader.

'Daar áten we uit', vertelde hij – en ik probeerde me voor te stellen hoe mijn oma en oudste tantes 's zomers wekenlang bezig waren met het inmaken

van groenten voor de lange winter, waarna zij als nijvere hamsters hun potten met sperziebonen en appelmoes hoog optastten in de kelder.

Wanneer Guus en Gerard niet thuis waren, legden zij de sleutel van de deur voor ons op een richel in het halletje. De familieleden uit de buurt liepen via de achtertuinen bij elkaar naar binnen; aanbellen of kloppen deed je nooit. Het was toch allemaal 'eigen', zoals mijn vader altijd zei.

Elke zondagmiddag kregen we bezoek van de broers met wie mijn vader het hoveniersbedrijf runde. Dan bracht een van m'n ooms een koekblik stampvol briefjes van honderd gulden, zette mijn moeder pijpjes Heineken en zoute pinda's op de bielzen tafel, werden er grote wolken sigarettenrook de kamer in geblazen en praatten de familieleden op steeds luidere toon over de zaak of de wereldpolitiek.

Op 12 april 1977, ik was toen net tien jaar oud, schreef ik in mijn dagboek:

2e Paasdag kwam ome Martien hier. Hij wou een boek schrijven. Hij wou foto's maken van tuintjes met ondertitels. Wat er van gaat komen weet ik niet. Iedereen had er wel zin in en ze riepen allemaal door elkaar heen.

En een paar maanden later:

*Mam en pap bij Guus. Ze praten over gijzelingen in Boven-
vensmilde en De Punt. In De Punt een trein en in Boven-
smilde een school. Ondertussen is de gijzeling voorbij. Ma-
riniers hebben aangevallen. Ik ben zelf maar met de aan-
kleedpoppen gaan spelen.*

Lange tijd maakte ik vanzelfsprekend deel uit van die grote, luidruchtige familieclan. Nog toen ik begin twintig was en in mijn eentje maandenlang door Griekenland zwierf, dacht ik soms: als het hier helemaal misgaat en mijn ouders zijn niet bereikbaar, dan kan ik altijd de familie bellen – er is vast wel iemand die me komt redden.

*

Het was die onuitgesproken loyaliteit waaraan ik het eerst dacht toen ik me voornam het verhaal van mijn familie op te schrijven. Eind 1988 had mijn oma een hersenbloeding gehad, als gevolg waarvan ze niets meer kon en nog nauwelijks sprak. Ze werd daarna ruim acht jaar lang avond aan avond verzorgd door haar twaalf kinderen. Ik werkte inmiddels als jour-

nalist bij *de Volkskrant* en telkens wanneer ik bij mijn ouders op bezoek kwam, die naast mijn oma woon- den, werd ik getroffen door het beeld van die oude, zwijgende moeder op haar stoel, met steeds weer een andere zoon of dochter tegenover zich. Hoe een- drachtig kon een familie zijn?

Op 13 november 1998 begon ik een dagboek over de wordingsgeschiedenis van *Het Zwijgen van Maria Zachea*. Mijn eerste zinnen luidden:

Langzaam begint het idee voor een boek vorm te krijgen. Het wordt me steeds duidelijker waar het over zou moe- ten gaan: over het belang van waar je vandaan komt, je plek in het gezin, geworteld zijn. Het fascinerende van de familie Koelemeijer is dat het zo'n hechte clan is, waar niemand eigenlijk tussen komt. Iedereen lijkt altijd bereid het evenwicht in stand te houden. Je kunt je zelfs afvra- gen of oma daarom maar niet wilde sterven, omdat ze met haar aanwezigheid, dat broze lichaam in die stoel, de hele club bij elkaar hield.

Ik keek naar de familie en wat ik zag, was ik zelf. Ik herkende de harmonie en betrokkenheid die ik in mijn jeugd had ervaren. Ik herinnerde me de vrolijke Dik Trom-verhalen die mijn vader me zo vaak had verteld.

*

Moest ik terugkeren naar de jeugd van mijn vader om eindelijk een volwassen beeld van mijn familie te krijgen? Voor *Het zwijgen van Maria Zachea* voerde ik vele gesprekken met mijn ooms en tantes. Aanvankelijk viel het me moeilijk hen als individuen te zien. 'Ze zijn voor mij toch gewoon familie', schreef ik in mijn werkdagboek, 'en dus allemaal een beetje hetzelfde.' Maar naarmate ik langer met iedereen had gepraat, zag ik steeds scherper wat hen van elkaar onderscheidde.

Ik heb er nu zes gesproken en bij elk interview ben ik weer verbaasd over de enorme verschillen. Hoe Maarten, de oudste, zulke goede herinneringen heeft aan zijn sigaren rokende, gezellig pratende vader, en hoe Guus, de jongste, die ervaring compleet heeft gemist... Of hoe de een nog steeds warme gevoelens heeft voor het nest waaruit hij vandaan komt, terwijl de volgende vertelt dat hij zich tussen al die kinderen zo verwaarloosd heeft gevoeld dat hij uit protest zijn hele jeugd bijna niet gegeten heeft...

Mijn ooms en tantes werden geboren tussen 1934 en 1953. Een tijd waarin de wereld razendsnel veran-

derde. Ik vond het fascinerend te zien hoe de maatschappelijke omwentelingen het gezin binnenderden. De aanvankelijke armoede van na de oorlog, de eerste zonen uit de familie die naar de universiteit gingen, rode nozemsokken en rock-'n-roll, de aanschaf van de eerste brommer en televisie, de priesterneef die ging trouwen, Vietnam teach-inns, Dolle Mina, de popmuziek, de drugs en de ontwikkeling van het kneuterige hoveniersbedrijfje van opa tot één van de grootste tuincentra van het land: in de verhalen van mijn vader en ooms en tantes bleek de geschiedenis van het naoorlogse Nederland op bijna voorbeeldige wijze te worden weerspiegeld.

Maar het was niet alleen de tijdgeest die op elk van mijn ooms en tantes een ander stempel had gedrukt, zo stevig en onuitwisbaar dat je kon spreken van een ware breuklijn tussen de kinderen die in de jaren vijftig waren opgegroeid en degenen die in de jaren zestig groot waren geworden. Ook karakterverschillen bepaalden de uiteenlopende herinneringen. Je had de wat verlegen, zachte types die aardden naar moe, en de meer aanwezige, uitgesproken kinderen die veel weg hadden van pa – en ieder van hen had zo zijn eigen wijze van terugkijken op het verleden. Bovendien bestond er een moeilijk te overbrug-

gen kloof tussen de ‘professoren’ en de ‘werkers’ in het gezin. Om nog niet te spreken over het enorme verschil tussen de zonen en de dochters.

Iedereen heeft zijn eigen geschiedenis en dat intrigeert me: hoe kijken ze naar hun verleden, hoe kijken ze naar elkaar? Wat is de band die familie beet? Waar is de solidariteit die sprak uit de gezamenlijke verzorging van oma eigenlijk op gebaseerd?

Het was alsof ik een familieportret met een bruusk gebaar in twaalf gelijke delen had geknipt. En hoe ik daarna ook paste: ik kreeg de puzzelstukjes met geen mogelijkheid meer aan elkaar.

*

Tijdens het werken aan ‘Maria Zachea’ hield ik een paar keer een interview met alle ooms en tantes samen. Ze zaten dan op zondagmiddag bij mijn ouders thuis aan de lange eettafel, van een uur of twee tot een uur of zeven. De pinda’s waren vervangen door toastjes met zalm en Caballero’s rookte niemand meer, maar verder werd er als vanouds Heineken gedronken, hard gelachen en luid door elkaar

geroepen. Mijn vader zat aan het hoofd van de tafel te glunderen. ‘Reuze gezellig Juth, zo’n boek maken’, riep mijn oom Guus na afloop, terwijl hij me nog maar eens op mijn schouder sloeg. ‘Of je het nou ooit uitgeeft of niet!’ En dan knikte iedereen instemmend.

Na afloop van zulke bijeenkomsten was ik steevast in verwarring. Ik werkte de vele banden uit – dat wil zeggen: ik probeerde te reconstrueren wat er geroepen werd – en kon niet anders dan concluderen dat er ontzettend veel was gepraat, maar vaak ook heel weinig werd gezegd.

Hoe was het bijvoorbeeld mogelijk dat de een tegenover mij beweerde dat moe niet meer sprak omdat ze dement was, en de ander ervan overtuigd was dat ze nog wel helder was en kón praten, maar dat uit boosheid niet meer deed, terwijl ze, als ze bij elkaar waren, niet uitspraken hoe verschillend over Maria Zachea’s zwijgen werd gedacht? Waarom werden in al het lawaai de individuele stemmen zo weinig gehoord en gekend? En als het met de oprechte aandacht en loyaliteit kennelijk zo karig gesteld was, wat hadden zij dan wel met elkaar gemeen – buiten die eeuwige band van het bloed?

Op 22 juli 2001 schreef ik in mijn werkdagboek:

Meer en meer raak ik ervan overtuigd dat het het zwijgen zelf is dat de familie bij elkaar houdt. Ik zie nu zoveel beter hoe omzichtig er met elkaar wordt omgegaan, hoe stil de kleine oorlogen die in elke familie woeden worden gevoerd. Ik herken de manier waarop zonder veel woorden compromissen gesloten worden, hoe vervelende kwesties worden omzeild, de allerdiepste gedachten verborgen worden gehouden. Was dat ook al niet oma's tactiek? 'Sst, hou je mond' – en zaai geen tweedracht. Alleen in een boek is het mooi om rumoer te creëren, de tegenstellingen uit te spreken, de verschillen te benadrukken. In het dagelijkse familieleven is het waarschijnlijk geen aanbeveling.

Je familie is je meest meedogenloze spiegel. Het duurde lang voordat ik hen – en dus ook mezelf – goed aan durfde te kijken. Ik denk dat ik bang was voor de stilte. De stilte in hen; de stilte in mijzelf.

*

Toen ik zeven was, gingen mijn ouders een weekje op cursus. Mijn zusje en ik mochten mee. Het was 1974. Onder het motto 'de zin van het gezin' zou een aantal echtparen op de Drentse hei praten over het al-

ternatieve gezinsleven. Mijn ouders, die het graag allemaal anders en beter wilden doen dan hún ouders, hoopten op een week vol bezieling en inspiratie.

Ik kan me van die week niet veel herinneren. Mijn zusje en ik moesten zien te overleven in een roedel wilde, antiautoritair opgevoede kinderen, onder de hoede van een baardige man die ons midden in de nacht het bos in stuurde voor een ludieke speurtocht. Ook mijn ouders werden die week niet veel wijzer, zo begreep ik later. Vrijwel alle deelnemers aan ‘de zin van het gezin’ bleken in een scheiding te liggen. ‘Er werd in die tijd alleen maar gepraat’, kon mijn vader nog jaren nadien schaterlachend zeggen. ‘Eindeloos en op niks af geouwehoerd. En het hielp niks!’

Mijn vader en moeder, geboren in en vlak na de Tweede Wereldoorlog, waren van de generatie die wilde afrekenen met de zwijgzaamheid van de generatie vóór hen. Maar dat leek gemakkelijker dan het was. Ze creëerden voor hun kinderen een thuis waarin, net als op de Drentse hei, alle zielenroerselen vrijuit gespuid konden worden. Elke middag om vijf uur dronken mijn ouders samen een glas wijn en werd er met elkaar en de kinderen gepraat. Toen mijn zus, broer en ik al volwassen waren, kwamen we ook rond dat uur liefst op visite; borrel- en kletstijd.

Niettemin zag ik later ook hoe hardnekkig de lange traditie van stilzwijgen in onze familie was; de misschien typisch Hollandse mentaliteit ook van ‘hard werken en niet zeuren’, ‘doe maar gewoon’ en ‘bij ons gaat alles altijd goed’. Alsof de stilte uit het verleden bleef weerkaatsen in het heden en wij met z’n allen steeds opnieuw moesten bedenken hoe we het zwijgen konden verbreken.

*

‘Ja, wat wil jij dan?’ zei mijn vader toen ik hem in een gesprek voor ‘Maria Zachea’ confronteerde met het stilzwijgen in zijn familie. ‘Dat we nou eens ongezellig eerlijk tegen elkaar gaan doen en de hele club uit elkaar valt? Snap je het dan nog niet?!’

Er waren meer dan dertig jaar voorbij gegaan sinds mijn vader mij op de rand van het bed verhalen vertelde over zijn jeugd. Nu sprak hij opnieuw over vroeger. Al zijn favoriete anekdotes kwamen weer voorbij: over het zelfgemaakte vlot dat zonk als een baksteen, de gevechten met de ‘Mariastraateters’, zijn voetbalcarrière in de boomgaard – en de koe die zijn sok opat.

De verhalen waren dezelfde, het plezier waarmee

mijn vader ze vertelde ook. Maar nu ik ouder was herkende ik ook iets anders in zijn stem, en dat was de heimwee; het verlangen waarmee hij terugdacht aan al die avonden dat hij met z'n broers om tafel zat, terwijl ze melig met elkaar zaten te 'zwassen', appeltjes schilden, pinda's dopten of luisterden naar 'De familie Doorsnee' op de radio.

Mijn vader zei:

Het was genieten, zoals het hele zootje bij elkaar zat. Gezellig, met een groot gezin in harmonie. Zoveel lieve kindertjes om tafel, keurig gekleed en netjes en bedeesd en geen grote bek, alsof ze allemaal een kroon op hun hoofd hadden. Ik mis het soms nog. Dat blijft je je hele leven achtervolgen.

We voerden onze gesprekken aan de eettafel van het nieuwe huis dat mijn vader na zijn pensionering in de polder had laten bouwen. Die lange, houten eettafel had mijn vader speciaal laten maken. Er pasten zeker vijftien mensen omheen, net als bij hem thuis vroeger. Mijn vader praatte maar door. Het was in de winter van 2000. Buiten was het koud en begon het al te schemeren, maar hij dacht er niet aan een lamp aan te doen.

Als het hard gewaaid had was het een sport om als eerste wakker te worden. We werden niet wakker gemaakt. Je most het zelf in je kop prenten. Al voor zessen renden we naar buiten om het afgewaaid fruit op te rapen. Je kon de appels natuurlijk ook zo van de boom plukken, maar dat deed niemand, heel frappant, zo braaf waren we. Dat ken je nu niet meer bedenken. En m'n nicht Bep was altijd de eerste. Dan kwam je de boomgaard in en dacht je: godverdomme, Bep is al geweest. Maar als je met handen vol appels thuiskwam, was je moeder er blij mee, en dan wist je dat je weer snel appelmoes zou eten.

Luisterend naar mijn vader, begon ik te begrijpen waarom hij vroeger al zo vrolijk werd wanneer hij verhalen vertelde over zijn jeugd. Anders dan een aantal van zijn jongere broers, die zich als kind tamelijk verloren hadden gevoeld temidden van velen, had mijn vader tot de gelukkigen behoord die goed konden gedijen in zo'n groot gezin. Hij was het verlegen jongetje met het rode haar dat altijd net die extra aai over zijn bol kreeg van zijn moeder. Het kind met de rijke fantasie dat op het grote, rommelige familie-erf zijn verbeelding de ruimte kon geven.

Als dochter werd ik graag meegevoerd in zijn nostalgie, maar als schrijver kon ik er geen genoeg

mee nemen. Voor het eerst begon ik me af te vragen of mijn vader zijn jeugd niet idealiseerde. Maakte hij, net als zijn zuster Toos, de dingen niet graag mooier dan ze waren, een familietrekje dat ik ook in mezelf herkende?

*

Vanaf zijn dertiende moest mijn vader werken. Elke dag ging hij met zijn vader en broer Jan mee 'op klus'. Ze laadden hun planten en gereedschap op de fiets of een handkar en waren de hele dag van huis. Tuinen schoffelen, terrassen ophogen, graskanten maaien, tegels leggen, heggen knippen. Zes dagen in de week keihard buffelen. Eerst 's ochtends *de Volkskrant* rondbrengen. Dan samen met Jan de loodzware handkar de Zaanbrug opduwen en lopend naar Krommenie of nog verder. 's Avonds naar de tuinbouwschool. Het was uit met de dromerijen in de boomgaard. 'Schiet toch eens op!' riep zijn vader. Of: 'Die heg is niet recht! In de ogen van 'pa' kon hij niets goed doen.

Overal werden nieuwe huizen gebouwd. De grond moest worden opgehoogd. Mijn vader nam dat aan. Hij had ar-

beidskrachten genoeg. Een vrachtwagen kon er niet komen. We deden het met 't handje. Met tien kruiwagens en een bakfiets en een hoop geweld gingen we er op af. Je liep als een gek. Het was loodzwaar. Niemand kon werken zoals wij. Mijn vader pakte alles altijd ambitieus aan. Op onze fiets hadden we brede bagagedragers. Daar gingen wel honderd ligusters op. Je moest gaan zitten en een ander laten laden, anders sloeg je fiets achterover.

Langzaam begon ik te begrijpen waar dat rooskleurige beeld van mijn vaders jeugd vandaan kwam. In de verhalen die mijn vader me vroeger vertelde, was hij altijd een jongetje gebleven, een jongetje van de basisschoolleeftijd die ik zelf had. Over de tijd die daarna kwam, had hij me aanmerkelijk minder verteld. Welke vader vertelde zijn jonge dochter ook graag verhalen over de blaren op zijn handen en op zijn ziel? Liever nam hij me mee naar zijn vroegste jeugd, de gelukzalige tijd voordat hij uit zijn Wormerse Hof van Eden werd verjaagd.

*

Het was pas weer goed gekomen toen hij de rock-'n-roll, het bier en het dansen ontdekte. Piet de nozem

met de rode sokken. D e vader kende ik al wel. Ik was hem soms tegengekomen toen ik zelf begon uit te gaan. In het Wormerse ‘Zeventien Plus’ trok hij me de dansvloer op. Al bewogen alleen zijn benen, alles aan hem swingde. Als hij je hand pakte, was er geen ontkomen aan.

*

‘Nu kon hij zijn rode sokken wel aandoen’, werd de eerste zin van het hoofdstuk ‘Piet’. Aanvankelijk leek het me moeilijk om over mijn vader te schrijven; degene die het dichtst bij me stond van allemaal. Maar al snel merkte ik dat ik me als chroniqueur van de familie meer op mijn gemak voelde dan ooit. Ik kende hem zo goed, deze Piet. En hij was en is me zo lief. Het was of alle verhalen – de oude die ik had gehoord als dochter en de nieuwe die ik had genoteerd als schrijver – op een vanzelfsprekende manier in elkaar overvloeiden, als de lijnen op een portrettekening.

Net zoals ik dat bij mijn ooms en tantes had gedaan, liet ik ook mijn vader zijn eigen hoofdstuk lezen voor publicatie. Hij had weinig aanmerkingen. Alleen het woord ‘bier’ kwam er wat hem betreft te veel in voor. Kon dat niet wat minder? Dat kon. Ver-

der was het goed zo. 'Het is wat het is', zei hij. En daar viel niets tegen in te brengen.

'Wel mis ik nog iets', zei mijn vader tenslotte.

Ik keek hem vragend aan en vroeg me af waar hij op doelde. Volgens mij had ik alles wat van werkelijk belang was in het verhaal opgenomen.

'En ik vind het erg jammer dat je dat eruit hebt gelaten.'

Nu begon ik me echt zorgen te maken. Welke grandioze misser had ik gemaakt?

Toen zei mijn vader: 'Weet je nog van die koe? Die koe die mijn sok op at? Waarom zit dat verhaal er niet in?'

Piet [1942]

Nu kon hij zijn rode sokken wel aandoen. Hij was voorbij Krommenie het landweggetje ingeslagen richting Beverwijk, waar hij één dag per week naar de tuinbouwschool ging. Weilanden, grazende koeien, moddersloten. Er was in de verre omtrek niemand te zien. Hij zette zijn Joco-sportfiets aan de kant en haalde zijn sokken te voorschijn. Pas geleden had hij ze gekocht in een chique zaak voor herenkleding aan de Zaanbocht in Wormerveer. Ze waren duur geweest, maar hij wilde ze per se hebben.

Toos moest hem eens zien. Hij hoorde het haar al zeggen: ‘Hebben we net zo’n leuke broek voor je gevonden, ga jij er van die rare sokken onder dragen.’ Ze kochten altijd samen kleren, Toos en hij. Vorige week waren ze naar C&A geweest in Amsterdam en thuisgekomen met een bakkersbroek; een broek met een heel klein zwart-wit ruitje. Het was een echte nozembroek. Niemand in het dorp had er zo een.

Hij schopte zijn instappers uit en trok de rode sok-

ken, ondanks het mooie weer, over zijn andere sokken aan, want je wist maar nooit waar, en wanneer, je ze weer razendsnel moest uittrekken. Het zag er perfect uit. De pijpen van de bakkersbroek waren smal en kropen een beetje omhoog. Tussen zijn schoenen en zijn broek zat zeker tien centimeter knalrode sok.

Even haalde hij zijn hand door zijn kuif. Gelukkig was die niet plat gewaaid. Sinds kort sliep hij 's nachts met een paar gejatte krulspelden van Toos in zijn haar. Het lag beroerd, maar zijn kuif bleef er een stuk beter door zitten. Zeker als hij er ook nog een pot Brylcreem in smeerde. Dan was hij net Elvis Presley.

Met bonkend hart stapte hij weer op de fiets. Hij keek naar zijn draaiende, rode enkels. Zou hij zijn nozemsokken zondag ook aan durven? Elke zondagavond ging hij dansen in het katholieke Verenigingsgebouw De Bond in Zaandam. Er traden dixielandbandjes op, soms ook werd er rock-'n-roll gespeeld. Hij had swing, zeiden de meisjes, hij had het juiste ritme in z'n elastieken, magere werkersknieën.

De ene helft van de week droomde hij over wat komen zou, op zondag, en de andere helft dacht hij eraan terug. Hij fantaseerde, wanneer hij met zware kruiwagens liep te zeulen, over het leuke zwartje dat

hij laatst had gezien; hij zong van rock en de clock (of zoiets) als hij de loodzware handkar de Zaanbrug op duwde; hij zag zichzelf, terwijl hij het gras op de begraafplaats maaide, een knipoog geven aan een meisje met een lieve glimlach.

Zonder bier was hij nergens. Hij was doodverlegen, vaak wist hij zich met z'n houding geen raad. Maar met een paar glazen op durfde hij dingen die niemand in zijn familie deed.

Wat was hij tekeergegaan op dat feestje laatst, bij iemand thuis. Aan het einde van de avond had hij, stomdronken, het Mariabeeld van de wand gehaald en was hij op de schoorsteenmantel geklommen. Hij had Maria diep in de ogen gekeken en een verhaal afgestoken dat hij nooit meer zou kunnen navertellen, maar waarom iedereen verschrikkelijk had moeten lachen. Hij raaskalde maar door. 'Heilige Maria, bid voor ons, want wij genieten de zonde en weten niet wat wij doen...'

Het was op zulke momenten alsof hij boven zichzelf zweefde, los en bevrijd van alles wat hem door pa verboden was. Hij hoefde niet langer naar woorden te zoeken. Keek iedereen recht in de ogen. Werd niet meer gehinderd door de gedachte aan wat de mensen van hem zouden denken. Alles durfde hij te zeg-

gen – zelfs tegen de meisjes die hem zo snel deden blozen.

Natuurlijk ging het daar allemaal om, uiteindelijk: om de bewonderende blik van de meisjes. Aandacht wilde hij, véél aandacht. En dan zoenen, heel voorzichtig zoenen.

Jan was knap, zijn krul zat altijd goed, die kon elk meisje zo krijgen. Maar hij moest het hebben van zijn verhaal en zijn humor. Hij moest rode sokken aandoen om gezien te worden.

Het was allemaal de schuld van Bill Haley. Hij was een jaar of veertien, toen hij op een middag met Toos en zijn nicht Rie Ruijter mee mocht naar *Rock Around the Clock* in de bioscoop in Wormerveer. De film had overal al veel opschudding veroorzaakt. ‘In sommige steden mocht de film niet vertoond worden’, vertelde Toos. ‘Daar gingen jongeren de straat op. Ze riepen: “Wij willen rock-’n-roll!” In Gouda is ie zelfs zonder geluid gedraaid, kun je je voorstellen?!’

Nu draaide *Rock Around the Clock* eindelijk ook in de Zaanstreek. Toos en Rie hadden zich opgetut en hij ging gewoon in zijn korte broek. Hij kwam niet vaak buiten het dorp, aan de overkant van de Zaan-

brug. Ook in de bioscoop was hij zelden geweest. Hij kon zich weinig voorstellen bij de ‘hippe muziekmovie’ waar Toos over sprak. Thuis hadden ze geen grammofoon. Ze luisterden bijna nooit naar muziek.

De bioscoop was afgeladen vol geweest. Ze konden nog net een plekje vooraan vinden. Hij kreeg een stijve nek van het omhoogkijken. Toos kneep wel twee keer hard in zijn arm, zó mooi vond die het. Misschien, dacht hij achteraf, had hij zelf de hele tijd zijn mond open gehad, maar omdat het donker was had gelukkig niemand dat gezien.

Toen hij de bioscoop uit kwam, hadden het zonlicht en de zondag even alles verpest. Maar nog lange tijd kon hij, als hij zijn ogen sloot, de opwaaiende rokken van de dansende meisjes zien, het vreemde, opwindende ritme van de rock-’n-roll horen.

Zijn moeder stond te koken. Ze was alleen in de keuken. Dat was het beste moment om het haar te vragen. Als de anderen meeluisterden, had hij geen schijn van kans.

Moe wilde niemand voortrekken. Ze waren ‘allemaal gelijk en recht’, zei ze. Met Sinterklaas lette moe er goed op dat niemand een groter cadeau kreeg dan de rest. Voor de jongens die in leeftijd dicht bij

elkaar lagen, kocht ze vaak precies hetzelfde. Een speculaaspop of iets anders lekkers, plus een boek of een stel nieuwe sokken. Eén keer hadden ze een stoommachine gekregen. Maar die was voor alle jongens samen.

Het lag daarom moeilijk wat hij wilde vragen. Toch liep hij naar de keuken, waar moe net vijftien gehaktballen braadde. 'Moe, Jan en ik willen een bandrecorder voor Sinterklaas. Er is bijna nooit wat leuks op de radio. We moeten liedjes opnemen.'

Zijn moeder keek hem verbaasd aan. 'Een bandrecorder?'

'Ze hebben ze bij Piet de Wit in het dorp.'

'Het is wel een groot cadeau', zei moe. 'En dat voor jou en Jan alleen.' Ze draaide de gehaktballen om. Hij bleef staan dralen in de deuropening. 'Enne... ik kom deze week niet uit met m'n zakgeld, moe. Pa geeft echt veel te weinig. M'n sigaretten zijn nu al op.'

Moe keek even om zich heen. Er was niemand thuis. Ze trok een lade open en pakte haar huishoudportemonnee. 'Hier, een gulden. Niet tegen je vader zeggen.'

Hij lachte naar haar. Ze lachte terug. 'Ga toch wat doen, sufferd', zei ze.

Moe hielp hem, altijd. Soms, als hij écht geld te kort kwam, pakte hij zelf wat uit haar portemonnee. Dat wist ze best. Maar ze zei er niks van.

Zou hij haar lievelingetje zijn? Hij herinnerde zich hoe hij, als kind, vaak een aai over zijn bol kreeg van moe. Dan zat hij op het bankje voor het raam, naast zijn broertjes, en streek ze even over zijn haar. Bij de anderen deed ze dat niet. Ze pikte hem eruit. Omdat hij er zo lief en verlegen uitzag? Het kon ook verbeelding zijn. Misschien was het moe's talent dat ze hun allemáál het gevoel kon geven dat ze haar het meest lief waren.

Ze kregen hun bandrecorder voor Sinterklaas. Hij had het al meteen gezien toen pa met de zware tobbe binnenkwam, nadat ze lang hadden gezongen en moe vanonder haar schort nonchalant wat pepernoten de kamer had in gestrooid – in de veronderstelling dat niemand dat zag. Boven op de stapel cadeautjes lag een groot, langwerpige pak. 'Voor jullie allemaal', stond erop geschreven.

Het logge apparaat paste net op het plankje boven het dressoir. Elke avond plakten Jan en hij, neus aan neus, hun oor tegen de speakers van de radio. Het was niet eenvoudig om een goed nummer te vinden. Alleen op radio Luxemburg werd nog weleens wat

leuks gedraaid, verder was er weinig muziek voor jongens zoals zij.

‘SSSSSST, WE ZIJN AAN HET OPNEMEN’, sisten ze naar hun kleine broertjes wanneer ze eindelijk iets van Elvis Presley, Little Richard of Fats Domino hadden gevonden – want de nieuwe bandrecorder kon alleen alle geluid registreren, of niks.

‘KOP HOUDEN!’

En dan hield de hele familie de adem in en klonk vanaf het dressoir zacht *Love Me Tender*.

Hij sliep met alle jongens op zolder en deelde zijn bed met Jan. Op een nacht, hij was een jaar of zestien, kon hij niet slapen. Martien had weer eens liggen zingen; die zong zichzelf altijd onder zeil. Daarna had een van de jongens met veel geklater in een pot staan pissen. De po’s zouden wel weer bijna overstromen morgenochtend. Ze moesten de ijzeren potten van moe zelf legen, in de wc beneden in de schuur. Maar meestal hadden ze geen zin om zo ver te lopen en gooiden zij ze vanaf het platte dak leeg in de sloot – tot grote ergernis van de buurvrouw.

Niet veel later was het stil geworden. Vreemd eigenlijk, dat hij niet wist of zijn broers het met zichzelf deden. Hij merkte er nooit wat van. Behalve die

ene keer dan dat hij door het sleutelgat had gekeken toen Jos op de wc zat, maar dat was alweer jaren geleden. Jos zat er al een tijd op, hij was benieuwd geweest wat zijn broer uitvat. Hij was zich rot geschrokken. Zo'n grote piemel als Jos had.

Piet draaide zich nog eens om. Het was koud op de zolder, de ijspegels hingen aan het dak. Ze sliepen onder dikke dekens en leren jassen. Opeens voelde hij Jan bovenop zich. Jan omhelsde hem, duwde zijn tong in zijn mond. Hij sloeg hem van zich af. 'Sodemierter op, man!' Jan mompelde wat en rolde terug naar zijn kant. Zijn broer was in diepe slaap. Goh, dacht hij, zo kon je dus ook nog zoenen.

Hij hoorde Jan er later nooit meer over. Over de meisjes, de muziek, de nachten dat ze zo laat thuis kwamen dat pa de deur al op slot had gedaan en ze samen, via de regenton, het platte dak en de slaapkamer van Maarten, zo stil mogelijk naar binnen slopen.

Misschien had het allemaal niet zo'n indruk gemaakt op Jan. Die kreeg ook al snel verkering en vertelde dat het bij zijn meisje thuis veel leuker was dan bij hen. Maar zelf herinnerde hij zich de jaren tussen zijn zestiende en zijn negentiende als één grote, zoe-

te kermis – een feest dat alleen werd verpest door zijn vader, die zei dat Elvis zondig was.

Jo, Jos, Toos en Maarten hadden altijd precies gedaan wat pa van hen verwachtte. Maar toen hij zeventien werd, eind jaren vijftig, was het, zeker voor een werkende jongen, gewoonweg onmogelijk geworden te doen als of alles bij het oude zou blijven. Goddomme, als je zag hoe Elvis Presley zijn heupen bewoog, als je wist wat je allemaal durfde na vijf glazen bier, als je telde hoeveel mooie meisjes je had gekust en als je bovendien de krant las, om je heen keek en opmerkte dat er in het duffe dorp Wormer steeds meer auto's en televisieantennes kwamen en een echte snackbar bovendien: dan kon je toch alleen maar geloven dat alles beter en ánders zou worden? Dan kon je in elke glimlach van een meisje op straat, in iedere nieuwe klant die je binnenhaalde, in elke grindtegel die je méér verkocht, toch alleen maar een fantastische belofte zien?

Hij voelde zich overmoedig. Voor het eerst begon hij te geloven dat iets van al zijn fantasieën misschien wel waar kon worden.

Hij was de dromer, het mollige, rossige jongetje met sproeten dat op alle jeugdfoto's zijn mond half

open had. Alsof hij steeds stomverbaasd was.

In zijn ledikant kon hij uren liggen fantaseren. Ooit was het bedje mooi wit geweest. Maar in de loop der tijd was de verf afgebladderd. De zwarte ondergrond kwam tevoorschijn. In de patronen die zo op het hout ontstonden, zag hij prachtige figuren. Toveraars, wolken, engelen en duivels met grote hoorns op hun hoofd.

Als kind was hij het liefst op het erf. In de uitgestrekte boomgaard, de enige plek waar hij alleen kon zijn, droomde hij zich de held van zijn eigen verhalen. Er was een tijd, hij was een jaar of negen, dat hij profvoetballer wilde worden. Elke dag sprintte hij op zijn klompen heen en weer tussen twee appelbomen. Hij koos één boom uit waar hij de bal tegenaan moest trappen, nu of nooit, en ja hoor – raak! Zelfs met dat slappe, goedkope balletje van hem. En nog een keer: raak!

Soms rende hij alvast een ererondje, terwijl een stem in z'n hoofd echode: 'Piet Koelemeijer heeft een dodelijk schot!' Het leek dan of de appelbloesem als een lauwerkrans op hem neerdaalde.

Hij was de eerste die, na lang zeuren bij zijn moeder, op de katholieke voetbalclub wsv mocht. Nu

zou hij ze eens wat laten zien. Maar hij scoorde niet. Hij scoorde nooit meer. Hij kon niet wennen aan de noppen onder zijn nieuwe voetbalschoenen, aan de harde bal, aan de vele ogen van de anderen.

Na een half jaar keerde hij terug in de boomgaard, waar hij warm werd onthaald.

Hij had erover gelezen in een boekje. Over een jongetje dat met een vlot over de wereldzeeën voer. Hij wilde ook varen. In de boomgaard had hij naast de sloot een oude, halfdode iep zien staan. Van die boom zou hij zijn vlot maken.

Niemand mocht het weten. Als ome Jo erachter kwam, zou hij ongenadig op zijn lazer krijgen. Hij zou achter hem aanrennen, ome Jo, hij zou proberen hem een klap te verkopen en daarna zou ie klagen dat 'die jongens nog eens zijn dood zouden worden'. Een boom omzagen was een doodzonde, iets heel verschrikkelijks dat je niet kon goedmaken met een paar weesgegroetjes.

Elke middag sloop hij met een zaag onder zijn blouse naar de boomgaard. Het was een dikke boom, zijn zaag klein en bot. Het kostte hem maanden. Steeds een half uurtje, steeds een centimeter. Tot de iep, eindelijk, met veel lawaai in het gras viel.

Hij zaagde de boom in tweeën. Spijkerde planken tussen de dikke balken. De blaren stonden op zijn handen. Maar in zijn dromen voer hij iedereen al voorbij. Zwaaiend, roepend, de held van het erf.

Na een half jaar was zijn vlot klaar. Het zag er prachtig uit. Op een zomermiddag duwde hij hem, met bonkend hart, in het water. Zou ie? Voorzichtig zette hij zijn voet erop. Het vlot verdween meteen in de bagger.

Hij liet het vlot drogen. Hij bond nog meer planken op de balken. Maar niets hielp. De halfdode boom was nog te nat en te zwaar. Zijn vlot zonk als een baksteen.

Toch was dat nog niet het ergste. Het ergste was dat twee dagen later zijn buurjongen, Piet Betjes, fluitend op een vlot voorbij voer, dat was gemaakt van twee olievaten en een paar planken. Hij moest het op een achternamiddag in elkaar hebben gezet.

Tot zijn veertiende was er geen ruzie of rottigheid. Hij herinnerde zich het leven op hun familie-erf als één grote idylle. Het leek alsof hij eindeloos verstoptje speelde, hutten bouwde of voetbalde. 's Ochtends in alle vroegte rende hij al met een stuk of acht jongens het land in om ome Jo te helpen bij het mel-

ken. Het was nog koud, het gras was nat, ze stonden te rillen in hun korte broeken. Maar ze maakten geintjes en sleepten met melkbussen en ome Jo zei dat het 'prachtig was dat ze voor zevenen klaar waren'.

Of hoe ze 's avonds met z'n allen aan tafel zaten. Ze luisterden naar *De familie Doorsnee* op de radio. Dronken warme chocolademelk, stopten houtjes in de kachel. Of zaten zomaar wat te lachen en slap te ouwehoeren. Ome Jo kwam langs en gooide een zak met pelpinda's op tafel. 'Hier jongens, vreet maar lekker op.' Die pinda's waren eigenlijk voor de koeien, maar zij vonden ze ook heerlijk.

Ze hadden het gezellig zonder elkaar goed te kennen. Maar anders was het ook niet zo gezellig geweest.

Later liet hij voor zijn eigen villa net zo'n lange tafel maken als ze in de jaren vijftig thuis hadden gehad. Er pasten vijftien stoelen omheen. Hij verlangde soms weer naar een groot gezelschap, een gezelschap dat hem net zo vertrouwd was als zijn eigen familie. 'We openen hier een restaurant', riep hij dan jolig. 'En ik ga in m'n tuin een gastenverblijf bouwen.' Hij wist alleen nog niet wie er allemaal aan zijn

tafel moesten zitten, of wie er in de vele bedden zouden willen slapen.

Hij droomde er op zijn twaalfde níet van om tuinman te worden. Maar ome Gerrit zat in het bestuur van de nieuwe katholieke landbouwschool en had nog één leerling nodig om zijn school te kunnen beginnen. ‘Die Piet van jou’, had hij tegen pa gezegd, ‘is het niet wat voor hem?’

Zijn vader was altijd druk, buiten of weg. Er waren nooit ogen geweest die op hem letten. Maar nu was hijzelf ook tuinman en ging hij met zijn vader mee, stond hij de hele dag naast hem te schoffelen of te spitten. Pa zei dat hij de wilgen te kort terugsnoeide of het gras juist te lang liet, dat hij te slordig met zijn gereedschap om ging of het aantal verkochte rozenstruiken niet goed had geteld. ‘Je denkt zeker dat het geld op mijn rug groeit.’

Hij werkte zes dagen in de week, voor twee gulden vijftig. Dat was lang niet genoeg om bier en sigaretten van te kopen. Samen met Jan bond hij de strijd aan, avond aan avond. ‘We moeten meer verdienen pa, we werken er hard voor.’ Maar pa wilde er niets van weten. ‘Die anderen zeuren toch ook niet.’

Met de anderen bedoelde hij Jo, Toos en Maarten. Maar hoe kon hij zichzelf met hen vergelijken? Maarten was precies als pa. Die haalde alle spijkers uit een oude plank, alsof het goud was.

Ze hadden koffie gedronken bij een klant en pa bleef, zoals vaker, nog even zitten. Piet zorgde ervoor dat hij in de buurt van het open raam moest schoffelen. ‘Mijn oudste zoon Maarten studeert in Amsterdam’, hoorde hij pa zeggen. ‘En Jan en Piet zijn ook zulke harde werkers. Piet heeft laatst in z’n eentje een heel flatplein betegeld, op z’n knieën, hij is razendsnel, die jongen.’

‘Goh’, zei de klant, ‘u hebt het maar getroffen met zulke zoons.’

‘Nou en of’, zei pa.

Hij wist niet of hij nu trots moest zijn, of nog kwader op zijn vader dan hij hemelijk al was.

‘Zou je die takken niet eens opruimen’, zei pa toen hij was uitgepraat en weer naar buiten kwam.

Op een avond in mei, de maand van Maria, moesten ze zoals altijd na het eten met z’n allen voor een stoel knielen om de rozenkrans te bidden. Pa bad voor. ‘Wees gegroet Maria, vol van genade, de heer is met

u, gij zijt de gezegende onder de vrouwen...' Iedereen dreunde hem na. Piet wilde ook zijn mond open doen, maar hij merkte dat hij de woorden niet over z'n lippen kreeg.

Als kind was hij oprecht katholiek geweest. Hij ging soms vijf keer in de week naar de kerk omdat zijn moeder dat zo goed vond; hij hield van de schilderijen van de kruisweg, de jubelende samenzang in de mis. Er waren nachten geweest dat hij uit het diepst van zijn hart had gebeden voor een nieuwe voetbal. Maar nu? Wat was nog de zin van de hele riedel?

Het bidden van de rozenkrans duurde wel een half uur. Hij tuurde tussen z'n oogharen door naar Jo, die hardop meebad. Ook Maarten hoorde je overal bovenuit. Vijf keer tien weesgegroeten en vijf onzevaders. In de hoek bij moe begonnen de kleintjes te klieren. Guus trapte een balletje weg, Frans stootte tegen Marian aan. Moe siste iets naar hen.

Pa kreeg het nu ook in de gaten. Hij keek het rijtje af. Zijn ogen bleven hangen bij hem. Bidden, Piet, zeiden de ogen. Maar hij hield zijn mond. En het kon hem niet schelen wat God of pa ervan dacht.

‘Kom eens Piet, ik wil je wat laten zien.’ Pa riep hem zo maar. Wat zou ie nu weer willen. ‘Kom eens boven, joh.’

Uit een zware, metalen kist in de slaapkamer haalde pa een stapel papieren tevoorschijn. ‘Dat zijn papieren aan toonder, Piet, daar krijg ik een hoop rente op, zie je dat?’ De vellen waren duizend gulden per stuk waard. Er lagen veel van die vellen in de kist. Piet kon ze niet tellen. Zijn vader wilde zeker laten zien dat hij iets goeds deed met het kapitaal dat ze verdienden. En dat hij dus niet moest zeuren om meer zakgeld.

‘Dat is heel mooi, pa. Heel mooi.’

Snel liep hij de kamer uit. Hij wilde het niet geloven. Altijd had zijn moeder hem verteld dat ze moesten werken zodat zijn broers konden studeren, en wat deed pa met het geld, met zijn geld? Ging hij daarvoor om vijf uur ’s ochtends met die rotkranten langs de deuren, kreeg hij daarom maar *f*2,50 zakgeld, terwijl zijn krantenwijk alleen al *f*27,50 per week opbracht?

Die tweehonderdentwee klotekranten! Soms zag hij ze, als hij was doorgezakt, al op de Zaanbrug liggen als hij naar huis ging. Vooral maandagochtend was een ramp. Dan vroeg hij vaak of Gerard voor

hem wilde gaan, die op het St. Michaël College zat en een proostleventje had.

‘Gééérard, ben je wakker? Twee kwartjes als je m’n kranten doet.’

‘Rot op, het is vijf uur! Ik lig lekker.’

‘Gééérard, een piekie dan, een piekie.’

‘Ik slaahaap!’

‘Een half pakkie shag erbij.’

‘Oké dan.’

Zo was hij vaak al de helft van zijn zakgeld kwijt voordat de week begonnen was. En waarvoor? Zijn vader potte het op, als een oude vrek!

Misschien kwam het door Jos, dat pa zo streng was geworden. Pa kon niet verkroppen dat zijn oudste zoon, voor wie hij zoveel had over gehad en van wie hij zoveel had verwacht, er niet meer was.

Hij zag het soms wanneer pa en moe visite hadden. ‘Gelukkig hebben jullie er nog twaalf’, werd er gezegd. Maar dan zeiden pa en moe niets.

Voelde pa zich gestraft? Schuldig? Had hij God daarom beloofd dat hij nóg zuiniger zou leven, nóg vromer zou zijn?

Het was een geluk dat zijn vader ziek werd. Toen konden Jan en hij de zaak min of meer overnemen. Pa had ischias, dacht de dokter. Hij moest op harde zandzakken liggen in de voorkamer en zijn heup goed warm houden. 's Nachts, wanneer pa dacht dat niemand hem hoorde, lag hij te kermen. Het was 1959, Piet was zeventien en kon er niet van slapen. Hij hoorde zijn vader draaien, jammeren, bidden om hulp.

Later bleek dat het geen ischias was, maar een infectie. Pa had bloedvergiftiging, hij moest naar het ziekenhuis en daarna zeker vier maanden rust houden. Jan en hij hadden net een grote klus aangenomen in Bergen, voor een deftige Amsterdamse tuinarchitect. Elke ochtend vertrokken ze in alle vroegte. Op de provinciale weg, tussen Krommenie en Alkmaar, bonden ze hun brommer met een koetouw voor de bakfiets en zo scheurden ze met hun spullen naar de meisjesschool van Bergen, waar een nieuwe tuin moest worden aangelegd.

Daar, in die tuin, zonder de ogen van zijn vader in zijn rug, zag hij voor het eerst wat een tuin nog méér kon zijn dan een grasveld met drie berken op de hoek. 'Die klimop', zei de architect, 'laat ik niet tegen de muur groeien, maar over de grond.' Ze had-

den het eerst niet begrepen. Klimop, op de grond? ‘Welja, waarom zou ik weer zo’n saai grasveldje maken’, zei de architect.

Piet trok de struiken uit elkaar en pinde elke tak met een ijzerdraadje vast in het zand, zodat ze niet in elkaar grepen maar mooi uit zouden groeien. Een golvende zee van groen werd het, die langzaam overliep in de duinen. Ze zetten er vingerhoedskruid in, voor het contrast. En ze maakten romantische slingerpaadjes, die verdwenen in de verte.

Hij had de afgelopen jaren steeds vaker getwijfeld. Moest hij nu zijn hele leven harken, sjouwen, tegels leggen? Maar een tuin ontwerpen, iets moois en dromerigs maken om met je meisje in te wandelen: ja, dat wilde hij ook wel.

‘Wat voeren jullie toch allemaal uit in Bergen’, had pa gemopperd vanaf zijn ziekbed. ‘Jullie zijn al werken bezig.’

‘Ach laat die jongens toch’, zei moe, ‘ze werken hard.’

*

Moe zat op haar stoel voor het raam. Het was al donker, maar de gordijnen waren nog open. Piet keek naar binnen. De kamer zat vol familievisite. Er werd gedronken, gerookt, gelachen. Moe hing scheef op haar stoel. De kussentjes in haar rug waren verschoven, maar dat had niemand in de gaten gehad.

Hij wilde naar binnen gaan. Iets zeggen als: 'Moe nog zo laat wakker? Moet ze niet eens naar bed?' Maar hij bedacht zich. Niet mee bemoeien. Beter niets te zeggen.

Ze spraken zelden over moe. Hij zag zich al een intiem gesprek beginnen met Nico. Of met Marian, aan wie hij nog nooit wat had gevraagd. Zelfs met Jan, Guus en Martien had hij het er niet over. Ook al belden ze elkaar bijna dagelijks over de zaak. Hij had veel broers en zussen, maar hij stond alleen in zijn opvattingen. Lucie was de enige aan wie hij alles kon vertellen wat hij dacht.

Hij liep naar achteren, het tuincentrum op. Het was vlak na kerst. Ze hadden het nog drukker gehad dan vorig jaar. Elke dag weer waren honderden mensen samengedromd om bakken met paarse ballen en slingers met knipperlichten. Ze hadden hun karren volgeladen met plastic miniboompjes, nepcadeautjes op een stokje of engelen die konden zingen. Het

maakte niet uit hoeveel het kostte, want het was kerst en dan moest het gezellig zijn.

Nu bood het tuincentrum – ‘Uw Hof van Heden’ – een desolate aanblik. Voor de ingang wapperden twee kapotte kerstklokken in de wind. In een hoek riep een kartonnen kerstman *Merry Christmas*.

Vier jaar geleden had hij hier ook gestaan, nadat hij zijn moeder doodziek in bed had gevonden. Het was op een donkere decemberochtend eind 1988, rond een uur of tien. De gordijnen van moe’s slaapkamer waren nog steeds dicht, had hij gezien. Dat vond hij vreemd. Zijn moeder sliep nooit uit. Hij pakte de sleutel uit de schuur en sloop voorzichtig de trap op, hij wilde haar niet laten schrikken.

Moe lag in bed met haar muts op. Een bruine, wollen muts. Dat deed ze wel vaker als ze zich niet lekker voelde. Bij pijn moest je de boel warm houden, dan ging het vanzelf over. Ze mompelde dat ze hoofdpijn had. Hij stond een beetje onwennig naast haar. Hij had zijn moeder bijna nog nooit in bed zien liggen. Alleen vroeger, wanneer ze weer een baby had gekregen. Hij vroeg of hij de dokter moest bellen.

‘Alsjeblieft niet’, zei ze. ‘Géén dokter, hoor.’

Hij had gearzeld. Ze was toch echt goed ziek, zei

hij. Maar ze herhaalde nog twee keer: 'Ik wil geen dokter. Laat mij maar lekker liggen. Ik wil géén dokter.' Hij was naar huis gegaan, had met z'n vrouw Lia koffie gedronken. Hij moest de hele tijd aan moeden denken. Hij was er niet gerust op.

'Bel jij Jo eens', zei hij uiteindelijk.

'Jo?!' zei Lia. 'Die bel je nooit!'

'Ja, maar Jo is de oudste. Die moet nu ook maar de wijste zijn.'

Later had hij nog vaak aan dat moment terug gedacht. Was het goed geweest wat hij had gedaan? Of had hij zijn moeder rustig moeten laten liggen, zoals ze van hem vroeg. Had hij haar verraden, overgeleverd aan Jo en de dokter. Moest hij zich schuldig voelen.

Moe had hem altijd in bescherming genomen. 'Ssst, je vader slaapt', zei ze als hij 's nachts veel te laat binnen kwam. 'Ik zal niks zeggen, ga maar snel naar bed...' Maar nu ze hém een keer vroeg om zijn mond te houden, had hij alle bellen laten rinkelen.

Hij kon er wakker van liggen, in de nachten dat hij op moe paste. Eindeloos in gesprek met zichzelf. Hij had zijn moeder toch niet aan haar lot kunnen overlaten. Wat had hij anders moeten doen. En ook daarna, toen ze naar het ziekenhuis werd gebracht en Jo

en Maarten toestemming gaven voor een hersenoperatie. Hij twijfelde toen of dat wel het beste was voor moe. Maar wat had hij kunnen doen. Er werd niet over vergaderd. Het was besloten voordat hij er erg in had. En al hadden ze overlegd. Ze waren met z'n twaalven, ze hadden nooit eensgezind een beslissing kunnen nemen. En er wás toch goede hoop dat moe beter zou worden na de operatie. Of hadden ze nooit moeten toestaan dat ze moe's hoofd openmaakten. Die klotedokters, die probeerden te lijmen wat niet te lijmen viel, waardoor ze nu met de brokken zaten. Ja, had hij misschien toch het lef moeten hebben zijn moeder in bed te laten liggen, met haar muts op, tot God haar kwam halen?

Kijk wat er van moe geworden was! Nu ze begon te dementeren, had ze het gelukkig niet meer zo in de gaten. Maar in de eerste jaren was ze razend geweest. Daarom sprak ze toen ook niet meer. Ze was echt niet gek of dement, ze verdomde het gewoon om nog wat te zeggen. Moe had alleen maar gedacht: wat een rotzakken allemaal dat ze me dit nog aandoen. Hij zag het in die tijd in haar ogen, wanneer hij haar voerde, om draaide in bed, koffie gaf. Val dood, zeiden die ogen.

Goddank hoefden ze haar nu niet meer op het toi-

let te zetten, zoals in het begin. Moe droeg ook toen al de hele dag een luier. Maar de verpleegsters leek het goed om haar één keer per dag zelf naar het toilet te laten gaan. ‘Uw moeder moet in beweging blijven’, zeiden ze.

Hij zag zichzelf weer gaan, met zijn moeder om zijn nek. Ze kon amper op haar benen staan, hij was bang dat ze zou vallen. Ze konden niet samen door de deur. Ze was nog dik en het toilet was krap. Hij zette haar op de pot en probeerde haar panty naar beneden te trekken. Hij had haar nog nooit naakt gezien. Ze duwde krampachtig haar benen tegen elkaar, waardoor hij de panty niet naar beneden kreeg. Hij moest kracht zetten. Ze is het hopelijk zo weer vergeten, dacht hij alsmaar, ze is het hopelijk zo weer vergeten.

Al snel had hij haar stoel op wielen laten zetten. Zijn moeder reed nu op haar fauteuil door de kamer, van haar bed naar het raam en weer terug. Veel werk hadden ze er niet meer aan. Sinds kort legde de wijkverpleegster moe ’s avonds in bed. Goddank hoefde hij niet zelf meer te worstelen met haar bh en broches. Hij had grote werkershanden, hij kreeg haar sieraden nooit los. Op een avond was hij zo kwaad geweest, dat hij had gedacht: ik haal een nijptang,

knip dat gouden ding kapot en gooi 'm in de vuilnisbak.

Maar zijn moeder moest er mooi bij zitten. Alsof er niets aan de hand was.

Vanmorgen was ze opgewekt. Lekker thee, pap en proteïnen. Wijkverpleegster kwam om 9 uur. Om 9.45 uur kant en klaar op de troon, de koninklijke hoogheid... 'Ik heb Guus nog even gesproken moe, hier op het erf', zei ik. Een big smile verscheen om de mond. Ze is uitstekend op het ogenblik. (Toos, 18 november 1992)

Moe werd met eindeloos geduld gevoed, ingesmeerd, gedraaid, gewassen. Niemand wilde voor elkaar onder doen. Al zijn broers en zussen hadden, op hun eigen manier, het beste met haar voor. Maar waarom leek niemand zich af te vragen wat de zín ervan was?

Hij zag het gezicht van zijn moeder plotseling scherp voor zich. De verdrietige trek om haar mond, haar magere, kleine, lieve hoofd. Alles, alles zou hij voor haar willen doen.

Hij deed het laatste licht uit op het tuincentrum en liep naar huis. Gelukkig was ook bij zijn moeder alles donker nu.

Gaf God haar, liefst vannacht nog, maar een lift;
een enkele reis naar pa. Maar er was iets, hij wist niet
wat, dat haar vasthield. Alsof ze bang was hen alleen
te laten. Of wilden zij haar nog niet laten gaan?

Verantwoording

Zoals toegelicht in het ‘Ter inleiding’ schreef Judith Koelemeijer het eerste deel van dit Literaire Juweeltje speciaal voor deze uitgave. Het tweede deel, ‘Piet’, komt uit haar debuut *Het zwijgen van Maria Zachea*, dat verscheen in 2001.

www.judithkoelemeijer.nl

